

AGRESIVITATEA ȘI VIOLENȚA ÎN ȘCOLILE DIN ROMÂNIA: BULLYING ȘI MOBBYING

GEORGIANA VIRGINIA BONEA

Prezentul studiu pornește de la identificarea și analiza fenomenologiei și cauzalității agresivității și violenței în școală, în scopul descoperirii unor noi modalități simple, dar eficiente de prevenire și combatere a acestei probleme cu care se confruntă atât România, cât și multe alte state ale lumii. Astfel, pornind de la politicile sociale deja existente și de la statistica oficială oferită de Ministerul Educației Naționale, se va putea efectua o analiză realistă asupra acestui fenomen. Problematika violenței în școală nu mai poate fi ignorată, fiind vorba de grava nerespectare a Drepturilor Omului. Într-un asemenea context se fac necesare eforturi guvernamentale, instituționale, sociale, școlare și familiale pentru un răspuns cât mai eficient și de durată. Totodată, sunt identificate cauzele ce favorizează apariția violenței în școală, oferindu-se astfel posibile soluții în vederea prevenirii și combaterii problemei, cu deschideri pentru efectuarea de viitoare noi analize.

Cuvinte-cheie: agresivitate; violență; bullying; elev; școală.

INTRODUCERE

Agresivitatea și violența în interiorul sau în preajma școlilor a devenit o problemă extrem de serioasă atât pentru elevi și profesori, cât și pentru autorități (Ahmad și Smith, 1990; Brown și alții, 2005; Eriko și Carcea, 1998). Se face imediat necesară diferențierea termenilor de agresivitate, violență și specificul violenței școlare, după cum urmează (Bandura, 1977; Beebe și alții, 2004; Karly, 1991): a) comportament agresiv este tradus prin orice tip de comportament, fizic sau simbolic, menit să producă rănierea cuiva; b) violența semnifică o conduită agresivă acută, caracterizată îndeosebi prin folosirea forței fizice; c) violența școlară include pe lângă comportamentul agresiv și alte tipuri de comportament violent, precum: exprimare inadecvată sau jignitoare, așa cum poate fi: poreclirea, hărțuirea; tachinarea, imitarea, rănierea, ironizarea, amenințarea, bruscarea, lovirea, împingerea, precum și multe alte comportamente care intră sub incidența legii.

Adresa de contact a autorului: Georgiana Virginia Bonea, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, e-mail: georgiana_bonea@yahoo.com.

Astfel, în timp ce agresivitatea poate fi o predispoziție, violența este tradusă prin acțiunea în sine. Mai departe, securitatea elevilor în instituțiile de învățământ este un aspect foarte important și în consecință nu trebuie neglijat sau tratat cu superficialitate. Agresivitatea în școală este definită ca fiind „o formă de conduită de devianță școlară, cu o diversitate de forme de manifestare, cu intensitate diferită” (Artz, 2004: 19). Totodată, agresivitatea implică anumite aspecte, precum: confruntarea vizuală, poreclirea, ironizarea, tachinarea, bruscarea, lovirea cu diferite obiecte, pălmuirea și ajungând la forme de intensitate crescută, cum ar fi înjunghierea și împușcarea (Lazăr și Lazăr, 2001: 37). Comportamentul agresiv al elevului poate fi răspunsul sau reacția acestuia la diversele probleme pe care le întâmpină în familia sa, o situație materială precară, frustrări, dorința de afirmare, dorința de a fi acceptat într-un anumit cerc („gașcă”), anturajul care poate încuraja și promova comportamentul agresiv (Bandura, 1977; Zapan, 1984; Ballantine și Hammack, 2008). Foarte importantă este relația profesor–elev, iar dinamica acesteia este una specifică vârstei elevului, a specializării profesorului, dar și a disponibilității cadrului didactic de a se implica în prevenirea și combaterea agresivității din cadrul școlii. Astfel, violența în școală poate fi caracterizată prin „orice formă de manifestare a unor comportamente precum: exprimare inadecvată sau jignitoare, cum ar fi: poreclire, tachinare, ironizare, imitare, amenințare, hărțuire; bruscare, împingere, lovire, rănire; comportamente care intră sub incidența legii (viol, consum/comercializare de droguri, vandalism – provocarea de stricăciuni cu buna știință – furt); limbaj neadecvat la adresa cadrului didactic și celorlalți colegi (înjurături, cuvinte obscene)” (Benbenishty și Astor, 2008: 61).

Cu alte cuvinte, fenomenul agresivității în școală implică atât bullying-ul (Beldean-Galea, Jurcău și Țigan, 2010; Ahmed și Smith, 1990; Beale, 2011), tradus prin persecutarea, dominarea, înjosirea, intimidarea și subjugarea victimei; cât și *mobbing*-ul (Cace, 2010; Maureen și Yamada, 2018), ce poate avea loc atât în școală, cât și la locul de muncă, interpretându-se prin abuzul de ordin psihic al victimei exercitat de către un grup de indivizi, interpretându-se prin șicanare, terorizare, șantajare și înjosire a demnității individului). Astfel, *bullying* este tradus prin diversele tipuri de abuz emoțional, dar și fizic, putând fi intenționat (intenția vădită a agresorului de a cauza răni fizice și psihice), dar și repetat, agresorul profitând de faptul că victima sa nu ripostează și nu face plângere la conducerea școlii sau chiar la poliție, acolo unde situația o cere. Termenul de *bullying* înseamnă de fapt intimidarea victimei, pornind de la etichetare, batjocură, poreclire, necăjire și mergând până la violențe de ordin fizic, menite să cauzeze victimei răni fizice și implicit emoționale. Comportamentul de *bullying* are loc în contextul diferențelor de ordin economic, de vârstă, rasial, cultural, familial, precum și de ordin fizic. *Bullying*-ul, produs în mod repetat, va afecta victima pe termen lung, putând fi inițiat de o persoană sau de un grup de persoane (*mobbing*), ce implică raportul inegal de putere dintre victimă și agresor. De asemenea, spectatorii (*bystanders*) sunt și ei implicați prin asistarea la acțiune.

Prin urmare, studiul de față își propune să identifice factorii favorizanți ai agresivității și violenței în școală, precum și găsirea unor soluții de prevenire și combatere a acestui fenomen la nivel educativ-instituțional. Totodată, problema violenței școlare constituie un interes constant al politicilor europene contemporane, devenind oficial o problemă pe agenda politicilor educaționale a guvernelor din toată lumea. Drepturile Fundamentale ale Omului sunt încălcate, la fel și dreptul copilului la siguranța fizică și psihică în incinta școlii. Astfel se face necesară o analiză a problematicii violenței școlare la nivel internațional, pe palierele sale de manifestare și cauzalitate.

De asemenea, prezentul studiu se face remarcant și util prin acțiunea vădită de a identifica atât cauzele manifestării și menținerii violenței în școală, cât și prin cercetarea statisticilor oficiale și a politicilor de prevenire și combatere. Este necesară analiza modului în care aceste politici sunt implementate, precum și urmărirea programelor și a pachetelor de măsuri preventive la nivel școlar, ministerial și social. Prin însuși faptul că educația este esențială pentru viitorul individului, al familiei și al societății, securitatea în școală se face imperios necesară în vederea asigurării mediului propice dezvoltării noii generații.

O noutate adusă prin intermediul acestui studiu ține de identificarea mai multor posibile soluții de prevenire și combatere a violenței și a agresivității în școală, pe baza cauzalității specifice și a caracteristicilor fenomenului. Astfel, trebuie luate în considerare aspecte precum: vârsta elevilor, nivelul cultural al societății, mediul înconjurător, tipul de familie din care provine elevul, nivelul inteligenței, existența frustrărilor, gradul de adaptare al elevului la mediul înconjurător, nivelul economic, structura școlară, impactul politicilor sociale de prevenire și combatere a violenței, gradul de toleranță a violenței în familie și în societate, existența unor probleme sau disfuncționalități la nivelul familiei elevului, gradul de interes și implicare al profesorilor și al părinților în acțiunile de prevenire și combatere a violenței, politica școlii privind răspunsul la violență, gradul de inteligență al elevului, existența unor tulburări de ordin emoțional sau hormonal al elevului, precum și nivelul de înțelegere al acestuia.

Totodată, studiul este util în viitoare analize și construcții de acțiuni menite să prevină și chiar să combată agresivitatea și violența pe teritoriul, dar și în preajma școlii. Conceperea oricărui program de prevenire și combatere, trebuie să pornească de la astfel de studii și analize care pot face diferența când vine vorba de gradul de impact și reușită a diverselor programe ce urmează a fi puse în aplicare.

CAUZALITATE ȘI TIPOLOGIE

Mediul educațional poate fi, pe de-o parte, un factor ce determină conduita de tip agresiv-violent, iar pe de altă parte, un context propice acestor manifestări îndreptate împotriva celorlalți elevi. Personalitatea copilului este masiv influențată de familie, nu degeaba se spune că „cei șapte ani de-acasă” sunt cruciali în

dezvoltarea sa ulterioară. De asemenea, trebuie luate în calcul și concepțiile părinților privind modalitatea de educare a copilului. În situația în care părintele consideră abuzul fizic și emoțional ca fiind o modalitate eficientă de educare, inevitabil acest lucru se va răsfrânge direct și în mod negativ asupra comportamentului tânărului. În contextul abuzului fizic, părintele poate aplica minorului diverse lovituri cu palmele, picioarele sau cu diverse obiecte contondente, menite a provoca leziuni de ordin fizic. Pe de altă parte, abuzul emoțional implică amenințări ale părintelui cu lovirea, promisiunea părintelui de a pedepsi fizic minorul în anumite contexte, precum notele scăzute la învățătură.

Când vine vorba de violența în mediul școlar, de cele mai multe ori este vorba de agresiuni petrecute între elevi, aceștia având anumite caracteristici precum: cu posibilități financiare mai scăzute sau mult peste medie; sunt supraponderali sau subponderali; posedă abilități de ordin social ceva mai scăzute față de medie; nu sunt populari și nu au prieteni; aparțin de cultură, religie sau rasă distinctă față de restul clasei de elevi; sunt mai scunzi sau mai înalți față de medie; pot avea anumite dizabilități de ordin fizic; pot poseda o inteligență cu mult mai ridicată; pot fi nou transferați în școala respectivă; posedă dificultăți de adaptare (Ionescu, 1997; Roșan, 2007). Comportamentele agresive dintre elevi pot să apară în contexte precum: manifestări ale unor deprinderi formate în interiorul familiei de proveniență; când agresivitatea în forme ușoare este tolerată de către școală; elevul observă anumite avantaje ale celor care devin agresivi; profesorul de la clasă sau dirigintele ignoră incidentele agresive ce au loc între elevi; există o anumită cultură a violenței în cadrul societății ce promovează *bullying*-ul și *mobbing*-ul în general; elevul poate avea rezultate slabe la învățătură și din acest punct de vedere prezintă anumite frustrări manifestate prin agresiune îndreptată către elevii cu rezultate bune la clasa (așa-numiții „tocilari”) (Achenbach și Rescorla, 2009; Beebe și alții, 2004; Șoitu și Havarneanu, 2001).

Este de la sine înțeles faptul că agresivitatea și violența influențează în mod negativ educația pozitivă și eficientă. În acest context, elevul-victimă poate prezenta următoarele caracteristici: teama de a mai merge la școală; stare generală de nervozitate; refuzul de a mai merge la școală; elevul poate începe să-și procure diverse arme albe sau de foc pentru a se putea apăra împotriva agresiunilor; sănătatea fizică și psihică a elevului este vizibil afectată; la nivel fizic pot apărea diverse urme ale violențelor suferite; stima de sine suferă și ea modificări semnificative: elevul poate recurge la ingerarea diverselor substanțe interzise de lege, ca răspuns la agresiunile suportate; apariția tulburărilor digestive și psihomotorii; se poate vorbi de abandonul școlar și chiar de delincvența juvenilă în contextul *bullying*-ului repetat pe perioade lungi de timp; apariția atacurilor de panică, a reacțiilor somatice, a depresiei și chiar a tentativelor de suicid (Berkowitz, 1989; Henry, 2000).

Agresivitatea poate deveni un cerc vicios în care elevii agresați au tendința de autoizolare față de cei din jur și chiar față de familie. Acești tineri devin conștienți

de propriile lor limite sociale, devenind expuși în fața celorlalți și neajutorați. Vorbim de marginalizare, în care mediul educațional devine teren de luptă și supraviețuire, iar colegii de clasă devin inamici demni de temut. În altă ordine de idei, comportament agresiv poate fi asociat formelor mai ușoare de violență, putându-se manifesta într-o formă indirectă (răspândirea de zvonuri depreciative la adresa unei persoane sau prin marginalizare socială), sau prin forma directă (amenințări, injurii, batjocură, poreclire, insulte etc.) (Dake și alții, 2003: 175–176). Astfel, trecerea de la forma indirectă la cea directă se poate produce în contextul escaladării situației, pornind de la o dispută verbală și ajungând la atacul de ordin fizic.

Iată principalele *tipuri* de agresivitate și violență petrecute în mediul școlar (Gershoff, 2003: 541–543): a) violența fizică, ce poate fi concretizată prin lovirea și vătămarea fizică, deposedarea de bunuri prin forță etc.; b) violența economică, ce se rasfrânge asupra obiectelor din jur, asupra obiectelor personale posedate de către victimă, asupra mobilierului școlar etc.; c) violența psihică, ce are ca efect formarea complexelor de inferioritate ale victimei, manifestându-se prin verbalizare, atitudini de respingere și izolare.

Când vorbim de *cauzele* determinante ale comportamentului agresiv și violent în rândul elevilor, se pot enumera următoarele (Bandura, 1973; Henry, 2000): a) poate exista posibilitatea ca minorul, aflat la vârsta preșcolară, să fie martor și/sau victimă a agresiunilor și violențelor ce au loc în familia sa de proveniență, încurajându-l să adopte un comportament similar cu cel văzut acasă; b) de cele mai multe ori, având scopul de a deveni cât mai cunoscuți și populari, școlarii își aleg și imită modelul de comportament practicat de grupul la care aceștia doresc să adere; c) tendința școlărilor de a exclude pe cei care au unele caracteristici diferite, cum este religia, etnia, culoarea pielii, o situație materială precară etc.; d) mass-media poate influența conduita școlărilor, prin expunerea la emisiuni și programe cu un caracter agresiv, chiar violent.

De asemenea, trebuie vorbit de *consecințele* adoptării și manifestării comportamentelor agresive în contextul școlar, cu efecte negative atât asupra agresorului, cât mai ales asupra victimei sale (Farrington, 1991; Olweus, 1979): abandonul școlar, note scăzute la purtare, performanțe școlare scăzute, exmatricularea din școală, depresie, tendință de suicid, autoagresivitate și mutilare, scăderea eficienței predării la clasă de către profesor, întreruperea orelor, marginalizare și blamare, consum de alcool, consum de diverse substanțe cu efect halucinogen, comportament delincvent, dezvoltarea unor probleme de natură psihică etc.

În altă ordine de idei, *fenomenul de mobbing în școală* se poate observa cel mai bine după felul în care își petrec elevii pauzele, anume: pe hol, în curtea școlii sau în clasă, cei care sunt retrași, sau care par preocupați prioritar de cu totul alte lucruri față de restul majorității, pot deveni ținte ușoare ale discriminării, marginalizării sau porecliți. De asemenea, sunt elevi care nu ies niciodată în curtea școlii, temându-se să nu fie abordați în vreun fel de colegii lor. Cu toate acestea,

putem asocia școala cu un mediu permisiv, deschis aplicării principiului șanselor egale, în care se întâlnesc frecvent modalități concrete de aplicare a discriminării pozitive, prin acordarea unor locuri speciale acelor categorii considerate defavorizate sub un unghi de vedere istoric. Șansa la educație și informare este deschisă tuturor prin intermediul învățământului de masă. În acest mod, prima tendință este aceea de a afirma că discriminarea și fenomenele mai subtile, care țin de sensibilitate, subiectivitate și evaluări personale, cum este cazul *mobbing*-ului, nu-și au locul în școală. Totuși grupurile școlare și organizațiile de tip militar sunt identificate drept medii predilecte în care se poate manifesta așa numitul fenomen de *mobbing*. Acesta se referă la ansamblul de fapte prin care sunt realizate în mod deliberat acte de intimidare, cu rolul de a produce un disconfort psihologic și a induce diverse constrângeri de factură psihomorală asupra unui elev, sau angajat la locul de muncă. Mai departe, un studiu interesant asupra fenomenului de *mobbing*, dar și a altor fenomene de discriminare, de data aceasta la locul de muncă, în România, este realizat de către specialiști din cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții, în anul 2011 (Cace, 2010: 23). Astfel, din rezultatele studiului reies următoarele concluzii importante: a fost găsit un număr de 45 de conduite care sunt asociate *mobbing*-ului, grupându-le în cinci mari categorii: acțiuni destinate îngrădirii posibilității de exprimare a victimei; acțiuni ce vizează izolarea victimei; acțiuni de desconsiderare a victimei în fața colegilor; acțiuni de discreditare profesională a victimei; acțiuni vizând compromiterea sănătății victimei. În strânsă legătură cu discriminarea, fenomenul de *mobbing* se petrece nu numai la locul de muncă, în situația în care angajatorul/directorul instituției nu-l poate îndepărta în mod legal pe unul dintre subordonați, dar și în contextul școlar, între elevi. De asemenea, în învățământ, situația de *mobbing* ar mai putea fi aplicabilă cadrelor didactice, precum și a altor angajați ai școlii. În acest caz, de cele mai multe ori *mobbing* -ul este unul în care pionul/pionii de intimidare pot fi colegii sau superiorii victimei. Scopul este ca persoana vizată să cedeze psihic și să plece din acel loc de muncă. Despre cei implicați în situația de *mobbing* se pot remarca aspecte demne de luat în seamă, pe de-o parte, victimele *mobbing*-ului sunt persoane care dispun de o subtilă inteligență emoțională și tocmai de aceea resimt ceea ce li se întâmplă în mod nemijlocit și reacționează; iar pe de altă parte, inițiatorul, cel care, de obicei, se află într-o poziție ierarhică de putere, recurge la acest procedeu pentru a masca anumite neajunsuri personale.

În continuare se face legătura strânsă între agresivitate și fenomenele de *bullying* și *mobbing*. Astfel, sunt necesare anumite clarificări, de ordin teoretic, în vederea obținerii unei imagini de ansamblu asupra fenomenului agresivității întâlnite la individ. Principalele teorii ce analizează cauzele comportamentului agresiv și violent sunt, după cum urmează: 1. Teoriile privind agresivitatea înnăscută; 2. Teoriile *frustrare-agresivitate*; 3. Teoriile explicative ale diverselor contexte sociale; 4. Teoria cognitivă (*Caseta nr. 1*)

Teorii privind agresivitatea individului

1. Teoriile principale privind explicarea agresivității înnăscute: A) Teoriile instinctuale, unde comportamentul agresiv este reprezentat prin manifestarea unei pulsii sau instinct înnăscut (Moser, 1987, 58–61). Mai departe, reprezentanții celor două curente instinctuale sunt, pe de-o parte, Sigmund Freud, cu abordarea psihanalitică, iar pe de altă parte Konrad Lorenz, cu teoria etologică; B) Teorii neurobiologice, genetice și biochimice, prin intermediul cărora sunt explicate și demonstrate diversele legături între factorul neurologic și comportamentul agresiv. De asemenea, s-a arătat existența unor factori mecanisme cerebrale ce au un rol în declanșarea agresivității individului prin intermediul sistemelor de întărire pozitivă și negativă, cărora le corespund pe plan cerebral, centre din hipotalamusul lateral sau din tegumentul median al mezencefalului, respectiv zone din hipotalamusul median și amigdala (Karli, 1991: 27). Mai departe, Teoria criminalului înnăscut, dezvoltată de către Cesare Lombroso (1876), conform căreia personalitatea agresorului reprezintă o entitate distinctă și specifică, o „personalitate criminală”. Aceasta se datorează unor structuri anatomofiziologice și biologice, transmise în mod ereditar, determinând predispoziția agresivă, criminală. Teoria este întărită de studiile ulterioare, ale soților Glueck (1950), efectuate pe gemeni, care au arătat prezența unei componente de natură ereditară în manifestarea comportamentului agresiv.

2. Teorii ce explică agresivitatea prin intermediul apariției sentimentului de frustrare, iar potrivit acestora, comportamentul agresiv este o reacție la situațiile de frustrante și totodată de dezamăgire profundă (Moser, 1987: 63–65). Teoria susținută de Sigmund Freud (1980: 72–75) demonstrează faptul că exprimarea instinctelor poate fi frustrantă, ceea ce conduce uneori la anumite impulsuri de ordin agresiv. Astfel este întărită relația frustrare-agresivitate, care în anumite situații și contexte se dovedește a fi extrem de puternică (Berkowitz, 1989: 48–49). Cu toate acestea, este necesar a se ține cont de educația individului, de cultura sa, de vârstă și gen (Preda, 1998: 46).

3. Teorii ce explică agresivitatea prin intermediul diverselor contexte sociale, ivite de-a lungul vieții individului. Astfel, Teoria învățării sociale a lui Albert Bandura (1977: 15–16) arată că anumite comportamente agresive și violente pot fi imitate, însușite imediat prin intermediul interacțiunilor sociale umane pe care oamenii le dezvoltă ca răspuns la situațiile create de mediu. Teoria învățării sociale evidențiază rolul modelelor în transmiterea comportamentelor specifice și a răspunsurilor emoționale. Cu alte cuvinte, agresivitatea poate fi învățată prin imitație, fiind totodată sensibilă la întărirea stimulărilor corespunzătoare (Brenner și alții, 2005: 83).

4. Teoria cognitivă subliniază implicarea proceselor cognitive centrale interne inserate între stimuli și răspunsul comportamental al individului, considerând comportamentul agresiv ca o decizie, manieră de acțiune în funcție de raportul dintre costurile și beneficiile prezumate (Moser, 1987: 85–86).

Sursa: Prelucrarea autoarei după: Brenner și alții, 2005; Hăvârmeanu și Amorăriței, 2011; Bonea, 2012.

Pentru a concluziona cele menționate mai sus, trebuie luate în considerare următoarele aspecte importante precum: predispoziția chimică a individului spre a fi agresiv; influențele mediului înconjurător; cultura; nivelul educațional; nivelul cognitiv; capacitatea de adaptare și răspunsul la frustrare; familia de proveniență și istoricul acesteia. Este de la sine înțeles faptul că, în măsură mai mare sau mai mică, personalitatea și conduita individului vor fi influențate de acești factori.

STATISTICA PRIVIND AGRESIVITATEA ȘI VIOLENȚA ȘCOLARĂ

La nivel internațional, ca o imagine de ansamblu, problema violenței școlare, după cum arată un studiu din 2017, realizat de *Child Helpline International*, în urma apelurilor efectuate la telefonul copilului, în perioada 2010–2017, au fost înregistrate 126 de milioane de apeluri, dintre care un procent de aproape 18% (adică aproximativ patru milioane) se referă la abuz, agresivitate și violență asupra copilului și includ următoarele categorii: bullying, abuz emoțional, abuz fizic, abuz sexual și neglijare.

În ceea ce privește situația din țara noastră, conform datelor furnizate de Ministerul Educației Naționale în colaborare cu UNICEF, în perioada 2014–2015, România se afla pe locul I în Europa la numărul de elevi cu vârsta cuprinsă între 11 și 15 ani, care agresează alți colegi ai lor. Aproape jumătate dintre copiii din România, mai precis un procent de 46% au fost la un moment dat martori și/sau victime ale *bullying*-ului. Mai departe, conform statisticii Ministerului Educației Naționale, în anul 2016–2017, procentul cazurilor de *bullying* în școală crește până la 57%. Se poate observa o creștere a cazurilor de *bullying* în școală de 11%, iar acest fapt poate fi explicat prin prisma receptivității cadrelor didactice și a părinților față de multitudinea de demersuri guvernamentale și școlare de a preîntâmpina și combate *bullying*-ul (*Tabelul nr. 1*).

Tabelul nr. 1

Vârstele și genul elevilor implicați în cazurile de violență în școală

Perioada cuprinsă între anii	Procente cazuri de bullying în școală între elevii cu vârste de 11 și 15 ani
2014–2015	46%
2016–2017	57%

Sursa: Prelucrarea autoarei după: UNICEF și Ministerul Educației Naționale, 2014–2018.

În ceea ce privește genul elevilor victime, vom constata faptul că fetele, cu vârste cuprinse între 11–15 ani, sunt țintele cel mai des întâlnite, față de băieți. Astfel, avem un procent de 53% victime de gen feminin, în timp ce numai 47% sunt victime de gen masculin în perioada de timp 2014–2015. Mai departe, între anii 2016–2017, se observă o egalare a procentelor, astfel avem 51% victime de gen feminin și 49% victime de gen masculin (*Tabelul nr. 2*).

Tabelul nr. 2

Victimele bullying-ului în mediul școlar după gen

Perioada cuprinsă între anii	Victimele bullying-ului de gen feminin	Victimele bullying-ului de gen masculin
2014–2015	53%	47%
2016–2017	51%	49%

Sursa: Prelucrarea autoarei după: UNICEF și Ministerul Educației Naționale, 2014–2018.

Mai departe, conform statisticii furnizate de către Ministerul Educației Naționale, în anul 2010 a fost înregistrat un număr de 10 724 de agresiuni între elevi pe teritoriul școlii. Mai mult, studiul arată că un procent de 60% dintre elevi cu vârste cuprinse între 11–15 ani admit că au fost agresați și/sau au agresat alți elevi la rândul lor. Cauza principală este violența în familie, unde părinții iau în considerare în mod repetat violența și pedeapsa corporală ca un mod adecvat de educare a copilului. Dacă ne uităm la anul 2011, observăm că au fost înregistrate numai 11 842 de cazuri de violență în școală, iar în anul 2014 s-au înregistrat 18 937 cazuri, din care 3 397 cazuri de agresiuni de tip verbal. Mai departe, în 2015 au fost semnalate 19 747 de cazuri, pentru ca în 2016 să ajungă la 20 583 de cazuri, iar în anul 2018 acestea să crească la 22 758 de cazuri. De asemenea, *bullying*-ul este cel mai des întâlnit când vine vorba de incidentele agresive dintre elevi pe teritoriul școlii, înregistrând mereu creșteri semnificative. Astfel, în anul 2010, numărul incidentelor de bullying în școală este de 6 463, iar în anul 2014, ajunge la 12 397 de cazuri. În ceea ce privește incidența violenței fizice, se poate observa o oarecare consecvență, de la un număr de 3 414, în anul 2010, nedepășind cifra de 4 798, în anul 2014. Abuzurile sexuale sunt și ele în creștere, de la un număr de 847 în anul 2010, iar cota cea mai mare a acestora se înregistrează în anul 2017, cu 1 920 de cazuri semnalate autorităților competente. De asemenea, se mai poate observa faptul că numărul total al cazurilor de violență în școală se află într-o continuă creștere, iar acest fapt poate fi exolicat din prisma eforturilor repetate ale autorităților competente în domeniu de a informa și în același timp de a încuraja semnalarea incidentelor violențe. Așa este demonstrată eficiența programelor informative și de educare, atât a elevilor, părinților, cât și a cadrelor didactice asupra prevenirii și combaterii violenței școlare (*Tabelul nr. 3*).

Tabelul nr. 3

Agresiuni și violențe între elevi, petrecute în școlile din România, în perioada cuprinsă între 2010–2017

Anul	Agresiuni fizice	Agresiuni sexuale	Bullying	Total agresiuni semnalate autorităților/an
2010	3 414	847	6 463	10 724
2011	3 073	942	7 827	11 842
2012	3 125	906	9 348	13 379
2013	4 373	1 043	11 375	16 791
2014	4 798	1 742	12 397	18 937
2015	4 256	1 453	14 038	19 747
2016	4 450	1 721	14 412	20 583
2017	4 428	1 920	15 478	21 826

Sursa: Prelucrarea autoarei după: Unicef și Ministerul Educației Naționale, 2018.

Cadrelor didactice au un rol crucial în lupta împotriva violenței în școală, aflându-se în permanență în contact direct cu elevii și chiar cu părinții acestora.

Când vorbim de cifra neagră, necunoscută, se poate face următoarea afirmație, bazată pe rezultatele statistice oferite de către Ministerul Educației Naționale, anume: datorită campaniilor de sensibilizare și informare a populației, a cursurilor oferite profesorilor și a eforturilor politico-legislative, cifra cazurilor de violență școlară raportată autorităților competente a crescut semnificativ. Este vorba de reducerea cifrei cazurilor neinstrumentate de către autoritățile competente. Cu alte cuvinte, se fac progrese semnificative în demersul instituțional, legislativ și politic, de prevenire și combatere a violenței școlare.

Un studiu comprehensiv, efectuat de către Organizația „Salvați Copiii”, în anul 2015, cu privire la fenomenul de *bullying* în școlile din România, arată că unul din patru copii este umilit în mod repetat în fața colegilor. Mai mult decât atât, patru din zece elevi au fost răniți ca urmare a comportamentelor violente repetate ale altor colegi de școală. De asemenea, un aspect important ce reiese din acest studiu este că elevii răspândesc zvonuri umilitoare și denigratoare cu privire la colegii lor. Astfel, un procent de 37% dintre elevi au răspândit zvonuri legate de alți colegi ai lor, în școală. Mai departe, 84% dintre elevi au fost martorii unei situații în care un alt coleg al lor amenință pe un altul. Astfel, un procent de 78% dintre elevi au asistat la situații repetate în care un alt elev era îmbrâncit și lovit în școală, în vreme ce 73% dintre elevi au fost martorii și/sau victimele unor situații de *bullying* în școala în care învață (Tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Situația *bullying*-ului în școlile din România în anul 2015

Răspândirea zvonurilor umilitoare la adresa altor colegi	37%
Amenințări	84%
Agresiuni verbale (poreclire, batjocură, injurii, umilire etc.)	81%
Violență fizică (îmbrânceli, loviri, aruncare de obiecte contondente, piedică etc.)	74%
Elevi martori ai violenței fizice aplicate altui coleg	78%
Elevi martori și/sau victime ale unor situații de <i>bullying</i> în școala	73%

Sursa: Prelucrarea autoarei după: Organizația „Salvați Copiii”, 2018.

La nivel psihocognitiv, victimele *bullying*-ului pot suferi pe termen lung probleme emoționale, lipsa de concentrare, probleme de comportament, depresie, anxietate, stimă de sine scăzută. La nivel fizic, victima poate înregistra o creștere a frecvenței îmbolnăvirilor (scăderea sistemului imunitar), prezența unor zgârieturi și vânătăi, lipsa poftei de mâncare, reacții somatice, lipsa somnului, cefalee etc. La nivel sociorelațional pot apărea autoînsingurarea, lipsa activităților cu prietenii și colegii, dificultăți în a relaționa cu cei din jur, incapacitatea de adaptare la anumite situații contextuale etc.

PREVENIRE ȘI COMBATERE: DEMERSURI INSTITUȚIONALE ȘI MĂSURI LEGISLATIVE

În privința politicilor educaționale din țara noastră, problema agresivității și violenței în școală este una cât se poate de serioasă, iar studiul violenței din mediul școlar a devenit o preocupare constantă a Ministerului Educației Naționale. Mai mult, în anul 2006, Institutul de Științe ale Educației a efectuat un studiu în acest sens arătând o incidență ridicată a cazurilor de violență în școală. Astfel, concluziile principale au scos la iveală faptul că fenomenul violenței în școală este un subiect greu de cercetat și investigat, fiind vorba de subiecți cu vârste sub 18 ani. Totodată, studiul a semnalat necesitatea informării populației, dar mai ales a cadrelor didactice și a elevilor cu privire la fenomenele de violență în școală. Studiul subliniază și importanța efortului ce trebuie făcut de fiecare școală în parte prin intermediul diverselor programe antiviolență. Violența în școală este o problemă instituțională, atunci când vorbim în termeni de prevenire și combatere, însă este nevoie de cooperarea dintre cadrele didactice, elevi și părinți în vederea obținerii unor rezultate bune.

Mai departe, în perioada cuprinsă între anii 2004–2007, Ministerul Educației Naționale a fost promotorul mai multor studii privind fenomenul violenței școlare. Pe baza acestor studii au fost făcute mai multe recomandări cuprinse în Strategia cu privire la reducerea fenomenului de violență în unitățile de învățământ preuniversitar (OMECT, nr. 1409/2007). În Strategie sunt stabilite principii și recomandări de ordin general, ce fac referire la prevenirea și combaterea violenței în școală. Astfel, rolurile și funcțiile instituțiilor din cadru sistemului educativ, precum și al unităților școlare în special, sunt esențiale într-o intervenție coerentă și eficientă. De asemenea, în anul 2009, Ministerul Educației Naționale a lansat un proiect de tip structural cu tema *Tinerii împotriva violenței*, fiind finanțat în cadrul Programului Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane. Acest Proiect a avut ca țintă principală implementarea unor măsuri de sprijin pentru unitățile de învățământ cu responsabilități în domeniu, în vederea reducerii fenomenelor de violență în școală. Foarte important de menționat este faptul că în anul 2012 a fost înființat *Consiliul Național pentru Prevenirea și Combaterea Violenței în Școală*, organism cu rol de *Observator Național Anti-Violență*. Scopul este de a monitoriza și apoi a evalua modul de aplicare al Strategiei Naționale pentru Combaterea Violenței în Mediul Școlar.

De asemenea, Institutul de Științe ale Educației a dezvoltat, în ultimii patru ani mai multe cercetări și proiecte pilot în domeniul prevenirii și combaterii violenței școlare și a inclus în oferta sa instituțională un curs destinat cadrelor didactice. Acest curs se derulează în sistem *blended learning*, combinând astfel întâlnirile față în față cu diverse alte activități de învățare în sistem *online*. Programul are ca durată 84 de ore, iar fiecare cadru didactic care finalizează cu succes acest program beneficiază de un certificat cu 21 de credite profesionale

transferabile, tocmai în scopul motivării și încurajării unei participări cât mai mari. Cursul oferit de Institutul de Științe ale Educației are scopul de a crea noi orizonturi asupra modalităților de prevenire și combatere a violenței în școală, propunând cadrelor didactice un demers de învățare de tip participativ, bazându-se pe analiza modurilor particulare în care actorii educaționali definesc violența. Astfel, în cadrul cursului, cadrele didactice nu numai că au ocazia de a-și împărtăși și apoi valorifica experiența, dar pot învăța noi metode și tehnici de prevenire și intervenție, dezvoltând o serie de activități în acest sens.

Campania numită „Ești erou în curtea școlii când oprești violența verbală”, dezvoltată și promovată de Ministerul Educației Naționale, ce a fost desfășurată în perioada cuprinsă între anii 2015–2016, a avut ca scop principal educarea și empowerment-ul elevului. De asemenea, Campania implementării în școli a „butonului de panică”, gândită tot de către Ministerului Educației Naționale, vine în combaterea efectivă a acestui fenomen. Aici, inclusiv consilierii școlari și psihologii împreună cu asistenții sociali pot fi implicați alături de profesori și părinți. Comunicarea cu cadre didactice din școli reprezintă o sursă importantă pentru a înțelege și apoi pentru a preveni violența dintre elevi. O școală fără violență este o școală în care elevii se vor simți în siguranță putându-se dezvolta armonios atât din punct de vedere psihocognitiv, cât și din perspectiva sociorelațională. Setul legislativ este unul stufos, motiv pentru care se face necesară o înșiruire coerentă în acest sens (*Caseta nr. 2*).

Caseta nr. 2

Setul legislativ românesc cu privire la prevenirea și combaterea violenței în școală

a. H.G. nr. 972/4 decembrie 1995 privind aprobarea Planului național de acțiune în favoarea copilului. Hotărârea transpune recomandările Comitetului ONU privind drepturile copilului într-un plan național de acțiune în favoarea acestuia. Instituțiile responsabilizate sunt: Comitetul Național pentru Protecția Copilului, Ministerul Muncii și Protecției Sociale; Ministerul Educației Naționale; Ministerul Sănătății și Ministerul Tineretului.   b. Strategia Ministerului Educației Naționale, Cercetării și Tineretului cu privire la reducerea fenomenului de violență în unitățile de învățământ preuniversitar nr. 1409/29.06.2007.   c. Ordinul Ministrului de Interne și al Ministrului Educației și Cercetării privind colaborarea în domeniul educației și pregătirii antiinfracționale a elevilor (Ordin al Ministerului de Interne nr. 183/29 noiembrie 2001 și Ordin al Ministerului Educației Naționale nr. 3032/14 ianuarie 2002), însumând reglementările privind violența în școală, cu referire prevenirea violenței, victimizării elevilor, delincvenței juvenile și criminalității prin cooperarea dintre Ministerul Educației Naționale și Cercetării și Ministerul de Interne.   d. H.G. 1295/13 august 2004 privind aprobarea Planului național de acțiune pentru prevenirea și combaterea traficului de copii.   e. H.G. 1504/16 septembrie 2004 privind aprobarea Planului național de acțiune pentru prevenirea și combaterea abuzului sexual asupra copilului și a exploatarea sexuale a copiilor în scopuri comerciale.   f. Legea nr. 29/2010 de modificare a Legii 35/2007 privind creșterea siguranței în unitățile de învățământ.   g. HG nr. 49/2011 pentru aprobarea Metodologiei-cadru privind prevenirea și intervenția în echipă multidisciplinară și în rețea în situațiile de violență asupra copilului și de violență în familie și a

Metodologie de intervenție multidisciplinară și interinstituțională privind copiii exploatați și aflați în situații de risc de exploatare prin muncă, copiii victime ale traficului de persoane, precum și copiii români migranți victime ale altor forme de violență pe teritoriul altor state.

h. Legea nr. 272/21 iunie 2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului.

i. H.G. nr. 726/14 mai 2004 pentru aprobarea Planului de acțiuni prioritare în domeniul protecției copilului împotriva abuzului, neglijării și exploatării pentru perioada 2004–2005.

j. HG nr. 779/2015 pentru aprobarea Strategiei naționale de ordine și siguranță publică pentru perioada 2015–2020.

k. Planul Național Comun De Acțiune pentru creșterea gradului de siguranță a elevilor și a personalului didactic.

l. Planul teritorial comun de acțiune privind asigurarea climatului de siguranță publică în incinta și zonele adiacente unităților de învățământ preuniversitar din Municipiul București, 2016–2017.

Sursa: Prelucrarea autoarei după: Ministerul Educației Naționale, România, 2018.

Pentru a elabora strategii eficiente și proiecte coerente de prevenire a violenței școlare este necesar să se țină cont de anumiți factori (temperamentali, sociali, familiali) care pot determina comportamentul violent al copilului. Școala are un rol foarte important în prevenirea violenței, dar acest lucru se poate întâmpla numai în condițiile în care sursele agresivității sunt identificate și apoi îndepărtate. Astfel, strategiile de prevenire și reducere a agresivității și violenței în contextul școlar trebuie să includă următoarele aspecte, după cum urmează: a) implicarea masivă a părinților în diversele programe de prevenție și intervenție; b) modificarea tuturor contextelor școlare care utilizează pedeapsa acordată elevului; c) învățarea diverselor abilități sociale și de relaționare de către elevi.

PROPUNERI ȘI CONCLUZII

În scopul obținerii unor rezultate eficiente și de durată în demersul prevenirii și combaterii violenței în școală, trebuie identificate atât cauzele declanșatoare, cât și posibii actori ce pot fi implicați în acest proces. Totodată, este necesară implicarea nu numai a elevilor și a cadrelor didactice, dar mai ales a părinților. Astfel, în familie se vor pune bazele viitoarelor comportamente și personalități, amintind de „*cei șapte ani de acasă*”, copilul trebuie să aibe o concordanță între valorile promovate în familia sa și cele promovate și practicate de școala unde învață zilnic. Elevul vine de acasă cu anumite influențe comportamentale, iar școala are rolul ideal de a le identifica și corecta acolo unde este cazul. Actorii școlii trebuie să fie familiarizați cu problema violenței dintre elevi și să vină astfel permanent cu noi idei de rezolvare și aplanare a conflictelor. Părinții trebuie să păstreze strânsă legătură cu școala, pentru a se informa în legătură cu tot ceea ce se întâmplă.

În opinia mea, pentru obținerea unor rezultate eficiente și de durată în procesul de prevenire și combatere a violenței școlare, se fac necesare următoarele acțiuni: a) înființarea unui birou de consultanță și informare pentru părinți; b) instalarea camerelor de filmat în toată școala, inclusiv în clase, pe holuri, în sala

de sport etc.; c) observarea permanentă a conduitei elevilor de către cadrele didactice, în vederea prevenirii oricăror evenimente agresive, precum și colaborarea permanentă cu părinții; d) fiecare clasă de elevi trebuie să aibe un regulament intern care să prevadă reguli și sancțiuni pentru orice conduite agresive și/sau violente; e) promovarea unei activități intense a psihologului și a asistentului social în cadrul școlii, în vederea diminuării eventualelor tensiuni dintre elevi, dar și pentru a depista factorii favorizanți ai declanșării violenței; f) deoarece unul dintre principalii factori favorizanți ai apariției și menținerii *bullying*-ului ține de diferențele fizice, etnice și culturale dintre elevi, cadrele didactice trebuie să depună eforturi în omogenizarea colectivului clasei, prin discuții și activități specifice; g) organizarea mai multor întrevederi cu părinții elevilor agresivi pentru a putea interveni într-un mod cât mai eficient și pentru a putea îndepărta factorul violență între membrii familiei de origine; h) organizarea mai multor seminarii pentru cadrele didactice unde să poată primi cât mai multe informații cu privire la intervenția în situații de *bullying* și *mobbing* între elevi, precum și organizarea de dezbateri în cadrul clasei de elevi pentru depistarea problemelor și a conflictelor; i) organizarea unor dezbateri între mai multe unități școlare cu scopul asigurării siguranței elevilor în școală; j) realizarea unor pliante, afișe pentru informarea elevilor în legătură cu toate consecințele unui eventual comportament violent.

Este important să fie subliniate mereu beneficiile eliminării *bullying*-ului încă din clasa zero, de la cele mai mici vârste. Astfel, prin intermediul jocurilor de rol organizate între elevii clasei, se poate interveni în diversele situații de *bullying*, determinând o conștientizare generală asupra consecințelor și sancțiunilor prevăzute de școală. De asemenea, dirigintele fiecărei clase deține un rol crucial în abordarea acestui subiect în profunzime. Organizarea de seminarii și dezbateri libere atât pentru elevi și cadrele didactice, cât și pentru părinți. Astfel se pot sublinia diversele metode de intervenție și bună practică.

În școală, orice conflict între elevi trebuie să fie identificat și tratat cu seriozitate, tocmai pentru a nu deveni permanent și pentru a evita orice fel de agresiuni și violențe. Violența în școală este un fenomen complex, cu o determinare multiplă, implicând familia, societatea, școala, cultura, guvernul și nu în ultimul rând individul. Mass-media nu trebuie scoasă din ecuație, deoarece are puternice influențe asupra formării copilului și apoi a adolescentului. Astfel, prin tipul de cultură și rolurile promovate, mass-media poate fi implicată puternic în procesul informării și sensibilizării părinților, al cadrelor didactice și al elevilor. Nu întâmplător, mass-media este numită „*a patra putere în stat*”, fiind un aliat de nădejde când vine vorba de eficiența programelor de prevenire și combatere din orice domeniu.

Guverne din întreaga lume se confruntă cu problema agresivității și violenței școlare, inclusiv țara noastră, motiv pentru care se fac necesare studii cum este cel de față. Scopul constă în identificarea unor metode de impact care să diminueze considerabil fenomenul respectiv. Conștientizarea problematicii și apoi identificarea

cauzelor acesteia sunt primii pași ce trebuie făcuți, pentru ca ulterior să poată fi făcute diverse propuneri pertinente de rezolvare, ținându-se cont de resursele financiare, umane, sociale și guvernamentale de care dispunem.

BIBLIOGRAFIE

- Achenbach, T. M., Rescorla, L. A., *Manualul ASEBA pentru vârsta școlară, chestionare și profile*, Cluj-Napoca, Editura RTS, 2009.
- Ahmad, Y. S., Smith, P. K., *Behavioural measures review: Bullying in schools*, în „Newsletter Association for Child Psychology & Psychiatry”, no. 12(4), 1990, pp. 26–27.
- Anderson, C. A., Bushman, B. J., *Human Aggression*, în „Annual Review of Psychology”, no. 53, 2002, pp. 27–51.
- Anderson, C. A., Carnagey, N. L., Eubanks, J., *Exposure to violent media: The effects of songs with violent lyrics on aggressive thoughts and feelings*, în „Journal of Personality and Social Psychology”, no. 5, 2003, pp. 63–82.
- Aniței, M., *Psihologie Experimentală*, Iași, Editura Polirom, 2007.
- Artz, S., Violence in the school yard, school girls use of violence, în Alder, C., Worrall, A., (ed.), *Girls Violence. Myths and Realities*, USA, State University of New York, 2004.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., *Introducere în Psihologie*, București, Editura Tehnică, 2002.
- Ballantine, J., Hammack, F., *The sociology of education*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 2008.
- Banciu, D. P. G., Rădulescu, M. S., *Etiologia infracțiunilor comise prin violență și agresivitate*, în „Sociologie Românească”, nr. 3–4, 1999, pp. 225–235.
- Bandura, A., *Aggression: a social learning analysis*, New York, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1973.
- Bandura, A., *Social learning theory*, Englewood cliffs, New Jersey, Prentice – Hall, 1977.
- Bartollas, C., *Juvenile Delinquency*, Manchester, Allyn and Bacon Publishers, Boston, 2003.
- Bateson, G., *Mind and nature: a necessary unity*, New York, Batam Books Editor, 1980.
- Beale, A.V., *Bullybusters: Using drama to empower students to take a stand against bullying behavior*, USA, în „Professional School Counseling”, no. 4, 2001, pp. 300–306.
- Beebe, T. J., Asche, S. E., Harrison, P. A., Quinlan, K. B., *Heightened vulnerability and increased risk-taking among adolescent chat room users: Results from a statewide school survey*, USA, în „Journal of Adolescent Health”, no. 35, 2004, pp. 116–123.
- Beldean-Galea, I. E., Jurcău, N., Țigan, Șt., *Frequency of Bullying Behaviours in Secondary Schools*, Cluj-Napoca, în „Applied Medical Informatics”, no. 4, 2010, pp. 62–66.
- Benbenishty, R., Astor, R. A., *School violence in an international context. A call for global collaboration in research and prevention*, în „International Journal of Violence and School”, no. 7, 2008, pp. 59–80.
- Benbenishty, R., Astor, R. A., *Violence in schools: The view from Israel*, în Smith, P.K. (ed), *Violence in Schools: The Response in Europe*, London, Routledge Falmer, 2003, pp. 317–331.
- Berkowitz, L., *Frustration-Aggression Hypothesis: Examination and Reformulation*, USA, în „Psychological Bulletin”, no. 1, 1989, pp. 59–73.
- Bonea, G. V., *Violența în relația de cuplu: victime și agresorii. Teorie și aplicații*, București, Editura Sigma, 2012.
- Bonea, G. V., *Abuzul asupra copilului*, în „Revista Calitatea Vieții”, nr. 3, 2017, pp. 267–282.
- Bonea, G. V., *Succintă analiză și interpretare a legislației românești pentru prevenirea și combaterea abuzului asupra minorului*, București, Editura Sigma, 2017.
- Boulton, M. J., Smith, P. K., *Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions and peer acceptance*, în „British Journal of Developmental Psychology”, no. 12, 1994, pp. 315–329.

- Brener, N., Lowry, R., Barrios, L., *Violence-related behaviors among high school students – United States, 1991–2003*, în „Journal of School Health”, vol sau no. 75, 2005, pp. 81–85.
- Brown, S. L., Birch, D. A., Kancherla, V., *Bullying perspectives: experiences, attitudes, and recommendations of 9- to 13-year-olds attending health education centers in the United State, USA*, în „The Journal of School Health”, no. 10, 2005, pp. 384–392.
- Bus, I., *Psihologie judiciară*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1997.
- Cace, S., Studiu asupra fenomenului de mobbing și a unor forme de discriminare la locul de muncă în România, în Cace, S., Tomescu, C. (coord.), București, Editura Expert, 2010.
- Carney, A. G., Merrell, K. W., *Bullying in schools: perspectives on understanding an preventing an international proble*, SUA, în „School Psychology International”, no. 22, 2001, pp. 364–382.
- Catalano, R. F., Arthur, M. W., Hawkins, J. D., Bergland, L., Olson, J. J., Comprehensive community – and school-based interventions to prevent antisocial behavior, în Loeber, R., Farrington, D. P., (ed.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions*, Thousand Oaks, Clifornia, Sage Publications, 1998, pp. 248–283.
- Chelcea, S., Comportamentul prosocial, în Neculau, A., (coord.), *Psihologie socială, Aspecte contemporane*, Iași, Editura Polirom, 1996, pp. 444–457.
- Cowie, H., Dawn, J., Sharp, S., School violence in the United Kingdom – Addressing the Problem, în Smith, P. K., (ed.), *Violence in Schools: The Response in Europe*, London, Routledge Falmer, 2003, pp. 74–90.
- Csorba, J., Rozsa, S., Vetro, A., Gadoros, J., Makra, J., Somogyi, E., Kaczvinszky, E., Kapornay, K., *Family and school – related stresses in depressed hungarian children*, în „European Psychiatry”, no. 1, 2001, pp. 18–26.
- Dake, J. A., Price, J. H., Telljohann, S. K., *The nature and extend of bullying at school*, în „Journal of School Health”, no. 5, 2003, pp. 173–180.
- Eriko, A. L., Carcea, M., *Prevenirea dezadaptării școlare. Contribuții metodologice la profilaxia și terapia adolescenților cu probleme de adaptare*, Iași, Editura Cerni, 1998.
- Freud, S., *Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză, Psihopatologia vieții cotidiene*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980.
- Genta, M. L., Menesini, E., Fonzi, A., Costabile, A., Smith, P. K., *Bullies and victims in schools in central and southern Italy*, în „European Journal of Psychology of Education”, no. 1, 1996, pp. 97–110.
- George, E., *Scared at school: sexual violence against girls in South African schools*, New York, Human Rights Watch, 2001.
- Gershoff, E. T., *Corporal Punishment by Parents and Associated Child Behaviours and Experiences: A Meta-Analytic and Theoretical Review*, în „Psychological Bulletin”, no. 4, 2003, pp. 539–579.
- Glueck, S., Glueck, E., *Criminological twin study*, 1950, [Electronic version], disponibil online la <https://www.britannica.com/biography/Glueck-Sheldon-and-Glueck-Eleanor>.
- Hăvârneanu, C., Amorăriței, C., Agresivitatea în relația elev profesor, în Șoitu, L., Hăvârneanu, C., *Agresivitatea în școală*, Iași, Editura Institutul European, 2001, pp. 87–113.
- Henry, S., *What is school violence? An integrated definition*, USA, în „Annals of the American Academy of Political and Social Science”, no. 567, 2000, pp. 16–29.
- Ionescu, I., *Sociologia școlii*, Iași, Editura Polirom, 1997.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Marttunen, M., Rimpela, A., Rantanen, P., *Bullying, depression, and suicidal ideation in Finish adolescents: school survey*, London, în „British Medical Journal”, no. 319, 1999, pp. 348–351.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Rantanen, P., Rimpela, A., *Bullying at school – an indicator of adolescences at risk for mental disorders*, USA, în „Journal of Adolescence”, no. 23, 2000, pp. 661–674.
- Karli, P., *Animal and Human Aggression*, 1991, [Electronic version], disponibil online la <https://www.ebay.com> › Books › Nonfiction.
- Karly, P., *Animal and Human aggression*, London, Oxford University Press, 1991.

- Lintott, J., *Teaching and learning in the face of school violence*, USA, în „Georgetown Journal on Poverty, Law, and Policy”, no. 11, 2004, pp. 553–580.
- Lombroso, C., *L'uomo delinquente*, 1876, [Electronic version], disponibil online la <https://archive.org/details/luomodelinquente00lomb>
- Maureen, D., Yamada, D. C., *Workplace bullying and mobbing in the United States*, California, Editura Praeger, 2011.
- Moser, G., *L'agression*, Paris, Presses Universitaires de France, 1987.
- Olweus, D., *Bullying at school: What we know and what we can do*, New-York, Wiley-Blackwell, 1993.
- Osler, A., Starkey, H., *Violence in schools and representations of young people: a critique of government policies in France and England*, London, în „Oxford Review of Education”, no. 31, 2005, pp. 195–215.
- Păunescu, C., *Agresivitatea și condiția umană*, Editura Tehnică, București, 2001.
- Preda, V., *Delicvența juvenilă o abordare multidisciplinară*, Cluj-Napoca, editura Presa Universitară Clujeană, 1998.
- Rivers, I., Smith, P. K., *Types of bullying behaviour and their correlates*, USA, în „Aggressive Behaviors”, no. 20, 1994, pp. 359–368.
- Roșan, A., *Violența juvenilă școlară – teorie, prevenție și intervenție integrativă*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006.
- Șoitu, L., Hăvârneanu, C., *Agresivitatea în școală*, Iași, Editura Institutului European, 2001.
- Verza, E., Verza, F., *Psihologia vârstelor*, București, Editura Pro Humanitate, 2004.
- Zapan, G., *Cunoașterea și aprecierea obiectivă a personalității*, București, Editura Academiei Române, 1984.
- *** Unicef și Ministerul Educației Naționale, 2015–2016, disponibil online la https://www.unicef.org/romania/ro/Violenta_in_scoala.pdf.
- *** Ministerul Educației Naționale, 2018, disponibil online la <https://www.edu.ro>.
- *** Studiu UNICEF privind violența în școlile din România, cauza principală fiind violența în familie, 2017, disponibil online la <http://www.unicef.org.ro>.
- *** Asociația Telefonul Copilului, 2017, disponibil online la www.telefonulcopilului.ro.
- *** Child Helpline International, 2018, disponibil online la <https://www.childhelplineinternational.org>.
- *** *Planul internațional privind reducerea violenței în școală*, 2018, disponibil online la ismb.edu.ro/.../2017/Plan_de_reducere_a_violentei_17_18_1.pdf.
- *** OMECT, nr. 1409/2007, 2018, disponibil online la <http://www.isjcta.ro/wp-content/uploads/2015/12/OMECT-1409-din-29.06.2007-Strategia-de-prevenire-a-violentei.pdf>.
- *** Salvați Copiii, 2018, disponibil online la www.salvaticopiii.ro.

The present study starts from the identification and analysis of the phenomenology and the causality of aggression and violence in school in order to discover new simple but effective ways of preventing and combating this problem faced by both Romania and many other states of the world. Thus, starting from the existing social policies and from the official statistics provided by the Ministry of National Education, a realistic analysis of this phenomenon can be made. The issue of violence in school can no longer be ignored, as it is a serious violation of Human Rights. In such a context, governmental, institutional, social, school and family efforts are required for a more effective and lasting response. At the same time, the causes of violence in school are identified, thus providing possible solutions for preventing and combating the problem, with openings for new future analysis.

Keywords: aggression; violence; bullying; pupil; school.

Primit: 23.08.2018

Acceptat: 23.11.2018